

Wasył Jabłoński

ORCID: 0000-0002-2998-7203
(Kijowski Uniwersytet im. Borysa Hrinčenko)

KWESTIA UREGULOWANIA RELACJI POLSKO-UKRAIŃSKICH W POLITYCE CENTRUM PAŃSTWOWEGO URL NA WYCHODŹSTWIE W LATACH 1948–1990*

Ukraińsko-polskie stosunki w XX w. były skomplikowane, na co decydujący wpływ miała walka obu państw o własną suwerenność. Z wielu powodów były one determinowane właśnie przez sukcesy w tej batalii. Niezależne od 1918 do 1939 r. państwo polskie miało bezwarunkowe uznanie oraz poparcie zachodnich sojuszników i nie musiało udowadniać swego prawa do niezależnego bytu. Z kolei rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej, po nieudanej próbie utrzymania własnej państwowości w latach 1917–1921, został zmuszony do udania się na emigrację. Miało to miejsce pod koniec listopada 1920 r., kiedy pod naporem bolszewickich wojsk instytucje państwowe, armia oraz część ludności przekroczyły rzekę Zbrucz nieopodal Wołoczysk. Przebywając jeszcze na własnym terytorium, Dyrektoriat URL (ostatnia forma państwowości URL lat 1917–1921) – mimo wewnętrznych sporów – nawiązał ożywione kontakty ze stroną polską. Kwietniowe umowy 1920 r. zacieśniły współpracę obu krajów, jednak od tego czasu można zauważyć wyraźny podział na starszego i młodszego partnera w owym politycznym tandemie. Dalsze wydarzenia – przebieg kampanii wojennej 1920 r., internowanie ukraińskiej armii, zawarcie

* Tłumaczenie z języka ukraińskiego: Krystyna Marczyk, konsultacja: dr Iwan Kozłowski.

traktatu pokojowego w Rydze oraz pobyt części ukraińskiego rządu emigracyjnego na terytorium Polski do września 1939 r. – jedynie utwierdzały tę różnicę pozycji.

Od końca listopada 1920 r. do zakończenia II wojny światowej Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej (CP URL) na wychodźstwie miało swoją siedzibę w trzech krajach: Polsce, Czechosłowacji i Francji. Na jego czele stali Symon Petlura (do 1926 r.) oraz Andrij Liwyćkyj (1926–1940). Przez krótki okres pełniącym obowiązki prezydenta CP URL był Wiaczesław Prokopowicz (1939–1940). Starano się ono prowadzić różnorodną działalność dotyczącą głównie zagadnień międzynarodowych, wojskowych, organizacyjnych oraz informacyjnych.

Badania poruszające kwestię współpracy emigracyjnego rządu URL z polskimi czynnikami państwowymi skupiają się na ogół na okresie międzywojennym. Co więcej, prace ukraińskich i polskich historyków odnoszą się do poszczególnych aspektów działalności CP URL na wychodźstwie: wewnętrznych i zewnętrznych¹, wojskowych², rozwoju ukraińskiej prasy emigracyjnej³, działalności służb specjalnych⁴, koncepcji prometejskiej⁵ i innych. Opracowania te tylko dotyczą omawianą w niniejszym artykule materię, dlatego też nie ma tutaj potrzeby przeprowadzenia ich szczegółowej analizy.

Współpraca rządów emigracyjnych Polski i Ukrainy po II wojnie światowej wciąż nie jest w historiografii – przynajmniej ukraińskiej – gruntownie zbadana. Tematyka ta znalazła częściowe odzwierciedlenie w monografii Wasyla Jabłońskiego *Derżawnyj centr UNR w ekzyli: ideji, borot'ba, tradycja (1921–1992 roky)*⁶. W ww. publikacji omówiono przede wszystkim kwestię wspólnej deklaracji podpisanej przez władze polskie i ukraińskie 28 listopada 1979 r. w Londynie.

¹ J. Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Kraków 2000; W. Piskun, *Politycznyj wybir ukrajinskoji emihraciji (20-ti roky XX stolittia): monohrafijska*, Kyjiw 2006; J. Pisuliński, *Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w polskiej polityce zagranicznej po 1926 r.*, „Istorycznyj archiw. Naukowi studijii” 2010, wyp. 5, s. 120–124; *idem*, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Toruń 2013; R. Potocki, *Ukraińskie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939)*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1996, t. 3, s. 190–206; W. Trośczyński, *Miżwojen-na ukrajinska emihracija w Jewropi jak istoryczne i social'no-polityczne jawyszcze*, red. W. Jewtuch, Kyjiw 1944; E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2004; W. Jabłoński, *Dijalnist' uriadu DC UNR w ekzyli w Lizi Nacij (1920-ti – poczatok 1930-ch r.r.)*, „Wisnyk Czerkaśko-ho Uniwersytetu” (serija „Istoryczni nauky”) 2020, nr 2, s. 77–83; W. Jabłoński, *Ideja sobornosti w suspilno-politycznij dijalnosti derżawnoho centru UNR u 1920–1930 rr.*, „Jewropejski istoryczni studijii” 2020, nr 17, s. 166–182, <http://eustudies.history.knu.ua/volume-17/> (dostęp 10 XI 2022 r.).

² A. Kolańczuk, *Żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920–1924)* [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Z. Karpus, W. Rezman, E. Wiszka, Toruń 1997, s. 274–307; W.S. Sribniak, „Wijśkowa dijal'nist' uriadu UNR w ekzyli (1921–1923 rr.)”, praca doktorska obroniona na Kijowskim Uniwersytecie Narodowym im. Tarasa Szewczenki, Kyjiw 1995.

³ O. Bohusławski, *Presna możwojennoji politycznoji emihraciji i borot'ba za nezależnist' Ukrainy: istorycznij szlach, doswid, dyskusji*, Zaporizżia 2008; E. Wiszka, *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*, Toruń 2000.

⁴ W.S. Sidak, T.W. Wronśka, *Specsłużba derżawy bez terytoriji: ludy, podiji, fakty (Wijśkowa rozwidka ta kontrrozwidka DC UNR w ekzyli 1926–1936 rr.)*, Kyjiw 2003.

⁵ J. Bruski, *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*, Kraków 2010; W. Komar, *Koncepcja prometeizmu w polityce Polśczy (1921–1939 rr.)*, Iwano-Frankiwśk 2011.

⁶ W. Jabłoński, *Derżawnyj centr UNR w ekzyli: ideji, borot'ba, tradycja (1921–1992 roky)*, Kyjiw 2020.

Pierwsze lata powojenne

Okupacja ziem polskich podczas II wojny światowej tylko formalnie wyrównała pozycje obu rządów emigracyjnych. Niewiele zmieniła się sytuacja również w okresie powojennym. Pomimo tego, że demokratyczne rządy tych krajów zmuszone były trwać na emigracji, a ich terytoria były kontrolowane przez ZSRS, miały one różne znaczenie na arenie międzynarodowej. W CP URL rozumiano całą złożoność swego położenia (po umocnieniu się Związku Sowieckiego i utworzeniu komunistycznego systemu państw satelickich), o czym świadczy przede wszystkim jeden z analitycznych dokumentów jego resortu ds. zagranicznych. W notatce „Ukraińska działalność zagraniczna – plan, potrzeby, możliwości”, opracowanej na początku lat pięćdziesiątych, wskazane są główne problemy polityki zagranicznej, które należałoby przewyciężyć w celu zdobycia niepodległości kraju: „Ukraińska akcja polityczna na forum międzynarodowym jest niewątpliwie rzeczą niełatwą, ponieważ musi wytyczać szlak ukraińskiej sprawie wyzwolenczej pośród wielu poważnych przeszkód, takich oto jak: niedostateczna znajomość lub całkowita nieznajomość ukraińskiej problematyki w świecie; uprzedzenia licznych środowisk zagranicznych do ukraińskich walk wyzwolenczych itp., a – co najważniejsze – zakorzenione na świecie wrogi nam rosyjskie, polskie i – zresztą bezpodstawnie – żydowskie wpływy, które w dużej mierze przyczyniają się do kształtowania nastawienia zagranicy, szczególnie wielkich zachodnich potęg, do ukraińskich aspiracji narodowo-państwowych. Trudność naszej akcji na arenie międzynarodowej wypływa ze złożonego charakteru samej ukraińskiej tematyki”⁷.

W okresie powojennym stosunki między rządami emigracyjnymi obu państw determinowane były przez kilka problemów, których rozwiązanie przyczyniłoby się do zacieśnienia współpracy w staraniach zmierzających do odzyskania niepodległości. Wśród nich można wskazać: brak pogłębionych kontaktów politycznych, brak zjednoczonego antysowieckiego ruchu na emigracji, przestrzeganie praw mniejszości narodowych, kwestia ukraińsko-polskiej granicy. Ostatnie z wymienionych zagadnień, ale nie pod względem ważkości, wywodzi się z 1918 r. – momentu powstania URL (z jej składowymi ZURL/ZOURL) i II Rzeczypospolitej. Należy jednak dodać, że w trakcie II wojny światowej większość etnicznie ukraińskich ziem, kontrolowanych przez Polskę w latach 1918–1939, została dołączona do USRS.

Rozgraniczenie polskich i ukraińskich terytoriów zgodnie z linią Curzona miało miejsce 16 sierpnia 1945 r. poprzez zawarcie umowy granicznej między Związkiem Sowieckim a Polską. Wydarzenie to poprzedzały skomplikowane negocjacje ZSRS z emigracyjnym rządem polskim, które ostatecznie zostały zerwane przez Moskwę. Wkrótce utworzyła ona Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, który był wygodną dla Kremla alternatywą wobec londyńskiego gabinetu Stanisława Mikołajczyka.

Rządy emigracyjne nie miały oczywiście żadnego wpływu na kształt granicy między Polską a USRS (jako częścią Związku Sowieckiego), ale ich stosunek do niej

⁷ Centralnyj derżawnyj archiw wyszczych orhaniiw władzy ta upravlinnia Ukrainy (dalej CDAWOWU), f. 5235, op. 1, spr. 147, k. 2.

miał symboliczne znaczenie podczas późniejszych zmagania o uznanie niepodległości tych krajów.

W czerwcu 1948 r. w CP URL zaszły zmiany, które znacząco wpłynęły na relacje między rządami emigracyjnymi polskim i ukraińskim. Przeprowadzono wówczas reorganizację CP URL na wychodźstwie, w wyniku której emigracyjne centrum rządowe otrzymało nie tylko bardziej uporządkowaną strukturę i nowe instytucje, np. Ukraińską Radę Narodową (UNRada) jako emigracyjny przedparlament, ale też znacznie rozszerzyło swoją reprezentację polityczną. W tym okresie w ramach zreorganizowanego CP zjednoczyły się niemal wszystkie emigracyjne siły polityczne – z wyjątkiem „hetmańców”, nielicznego ugrupowania o charakterze monarchistycznym. W ten sposób w Centrum połączyły się stronnictwa z poprzedniego – sprzymierzonego z Rzeczpospolitą – rządu URL (miał on doświadczenie roku 1921, jak i późniejsze – pobytu na terytorium Polski w okresie międzywojennym), siły polityczne z zachodu Ukrainy oraz przedstawiciele powojennej emigracji z USRS. Ta nowa konfiguracja polityczna całkowicie wykluczała możliwość tolerowania stanowiska przewidującego ewentualne ustępstwa terytorialne w przyszłości bądź odwołanie się do ustaleń umowy warszawskiej (1920 r.) czy traktatu ryskiego (1921 r.).

Ze względu na powojenną rzeczywistość stanowisko Centrum Państwowego URL było dość klarowne i konsekwentne. W dokumencie pt. „Kwestia ukraińska na tle sytuacji międzynarodowej” z 1951 r., upublicznionym na jednym z posiedzeń emigracyjnego przedparlamentu, stwierdzono, że naturalnymi sojusznikami Ukrainy w walce o odzyskanie niepodległości są kraje, które znalazły się za „żelazną kurtyną”: „Naszym hasłem jest wspólny front wszystkich zniewolonych przez Rosję narodów, zarówno tzw. satelitów, jak i przymusowych członków ZSRS”⁸. Według autorów dokumentu wspomniane państwa w przyszłości powinny utrzymywać co najmniej dobrosąsiedzkie stosunki bądź – w bardziej sprzyjających warunkach – ustanowić regionalne bloki bezpieczeństwa.

Twórcy ww. koncepcji zdawali sobie sprawę, że pomiędzy Ukrainą a sąsiednimi krajami (Polską, w mniejszym stopniu Rumunią, Węgrami i Czechosłowacją) są nierozstrzygnięte kwestie graniczne: „Opowiadamy się za terytorialnym rozgraniczeniem pomiędzy Ukrainą a jej zachodnimi sąsiadami na podstawie zasady etnicznej. Ukraińskie ziemie zachodnie już w 1918–[19]19 r. wyraziły wolę, poprzez swoich pełnomocnych przedstawicieli, przyłączenia się do zjednoczonej, niepodległej Republiki Ukraińskiej. Dlatego uważamy, że na zachodzie przynajmniej obecne granice sowieckiej Ukrainy, uznane już przez USA i W[ielką] Brytanię, powinny stanowić podstawę przyszłego rozgraniczenia pomiędzy Ukrainą a jej sąsiadami na zachodzie. Chociaż nie powinno się zapominać, że na zachód od tych granic leżą jeszcze terytoria zasiedlane przez Ukraińców do 1945 r.”⁹. W dokumencie wyrażono przekonanie o możliwości porozumienia się w przyszłości w tej kwestii z zachodnimi sąsiadami i ułożenia z nimi przyjaznych stosunków.

Emigracyjne Centrum Państwowe URL pilnie śledziło wydarzenia w ZSRS i Polsce oraz oświadczenia Rządu RP na Uchodźstwie, a także starało się reagować na wszystkie działania, jakie naruszały – zdaniem członków CP – prawa Ukrainy.

⁸ *Ibidem*, k. 47.

⁹ *Ibidem*.

Sprawa korekty granic w 1951 r.

Szeroki rezonans w ukraińskim środowisku emigracyjnym wywołała sprawa wymiany terytoriów między ZSRS a RP. Z inicjatywy komunistycznego rządu Polski „15 lutego 1951 r. w Moskwie podpisano umowę między Związkiem Sowieckim a Rzeczpospolitą Polską o wymianie terenów o powierzchni 480 km kw. ZSRS odstąpił rejon Ustrzyk Dolnych, po trzy wsie w rejonach chyrowskim i strilkowskim obwodu drohobyckiego, natomiast w zamian otrzymał tereny w «trójkącie między rzekami Bug, Sołokija i Huczwa, na południe od Hrubieszowa i na wschód od Tomaszowa Lubelskiego» w województwie lubelskim z miastami Bełz i Krystynopol [obecnie Czerwonogród – W.J.]. Po fakcie powody wymiany tłumaczono «przyciąganiem gospodarczym» przekazanych terenów do odpowiednich rejonów obu państw. Rzeczywistym powodem tej wymiany był m.in. zamiar wybudowania przez Polaków zespołu elektrowni Myczkowce–Solina na rzece San, która miała zaspokajać energetyczne potrzeby regionu»¹⁰. Nie należy również zapominać o tym, że w wyniku tej operacji ZSRS otrzymał duże zagłębie węglowe. Dlatego pytanie o inicjatora tego kroku pozostaje otwarte.

W jednym z listów (z 23 maja 1951 r.) przesłanym do kierownictwa resortu spraw zagranicznych poinformowano¹¹, że „22 maja o godzinie 12.46 szwajcarskie radio podało, iż na skutek nacisków Warszawy doszło do umowy pomiędzy ZSRS a Polską o odstąpienie Polsce Drohobycza w zamian za pewną część Lubelszczyzny. Umowę [podpisali] Wyszyński i Zaleski (?)¹² [...]. Kiedy informacja ta zostanie potwierdzona, O[rgan] W[ykonawczy] UNRady ma wystąpić z protestem przeciwko zmianie granic Ukrainy za cenę ukraińskiej ropy»¹³. Pomimo zniekształconych przez „żelazną kurtynę” informacji i z trzymiesięcznym opóźnieniem rząd URL na wychodźstwie starał się reagować na zaistniałą sytuację. Ukraińska prasa emigracyjna również szeroko odniosła się do tego wydarzenia. Na przykład całą listą krytycznych artykułów zareagował wydawany w USA opiniotwórczy periodyk „Swoboda”¹⁴.

W emigracyjnym resorcie spraw zagranicznych kwestią zmiany granic zajmował się Dmytro Andrijewskij – dawny konsul URL w Szwajcarii, członek Ukraińskiej Rady Narodowej i Prowidu OUN. Według jego świadectwa materiałów dotyczących tej sprawy trzeba było szukać w redakcjach czasopism, bibliotekach i archiwach prywatnych. „Niemniej – pisał on do nieustalonego adresata – myślę nad tekstem noty [do rządów polskiego i sowieckiego – W.J.] i nie wykluczam, że ułożę go przynajmniej schematycznie, żeby później wypełnić schemat dokładnymi danymi [...]. Chcę wierzyć,

¹⁰ W. Krupyna, *Radiańsko-polskij obmin terytorijamy*, <https://www.jnsn.com.ua/h/0215T/> (dostęp 10 XI 2022 r.).

¹¹ Nie można zidentyfikować autora listu, ale z jego treści wynika, że była to osoba bliska rządowi na uchodźstwie.

¹² W liście omyłkowo podano nazwisko „Zaleski”. W rzeczywistości umowę z polskiej strony podpisał wicepremier rządu PRL Aleksander Zawadzki. Związek Sowiecki reprezentował Andriej Wyszyński.

¹³ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 14, k. 34.

¹⁴ *Moskwa i Warszawa znowu torhujut 'ukrajinskomy zemlamy*, „Swoboda”, 24 V 1951; N. Nemyron, *Zmina kordoniw Ukrainy i Polsczi*, „Swoboda”, 9 VI 1951; *Podrobyci moskowsko-polskoji torhiwli ukrajinskomy zemlamy*, „Swoboda”, 12 VI 1951.

że tym razem nie wyjdzie tak, jak z listem do [Harolda] Stassena¹⁵ i moja praca nie pójdzie na marne¹⁶. Wygląda jednak na to, iż jego wysiłki nie zakończyły się nawet najmniejszym sukcesem. Nie udało się bowiem odnaleźć – ani w oficjalnych raportach organów Centrum Państwowego, ani w ówczesnej prasie – informacji wskazujących na kontynuację tego tematu.

Do rządów państw zachodnich oraz Zgromadzenia Ogólnego ONZ skierowano natomiast zawiadomienie o „bezzasadnych polskich roszczeniach wobec terytoriów Galicji i Wołynia. Raport ten był następnie wydrukowany w osobnej broszurze i szeroko rozpowszechniony¹⁷. W niniejszym dokumencie zawarto również osobne oświadczenie o nieważności umowy warszawskiej z 21 kwietnia 1920 r. Podpisał je ówczesny prezydent CP URL Andrij Liwyćkyj, przewodniczący UNRady Borys Iwanyćkyj, szef rządu Isaak Mazepa oraz kierownik resortu spraw zagranicznych Stepan Wytwyćkyj. Pewnej symboliki dopatrzeć się można w tym, iż czynny udział w wydarzeniach lat 1920 i 1951 brał Andrij Liwyćkyj – były minister spraw zagranicznych URL i prezydent CP URL na wychodźstwie.

Stosunki polsko-ukraińskie na emigracji do 1979 r.

Wspomniany Stepan Wytwyćkyj utrzymywał stały kontakt z wydziałem Departamentu Stanu do spraw ZSRS i komisjami spraw zagranicznych Senatu oraz Izby Reprezentantów USA. „Szczególnie, kiedy w amerykańskim Kongresie [w latach 1951–1953 – W.J.] pojawił się temat rewizji układu jałtańskiego i z tego powodu wpływowe polskie środowiska polityczne w Ameryce i rząd polski w Londynie podjęły zacieklą akcję mającą na celu cofnięcie zgody amerykańskiego rządu na włączenie Galicji i Wołynia do terytorium Ukrainy (tzw. linia Curzona), d[oktor] Wytwyćkyj odbył szereg rozmów z amerykańskimi senatorami i kongresmenami, między innymi z przewodniczącym Komisji Spraw Zagranicznych Senatu Stanów Zjednoczonych Alexandrem Wileym (takich rozmów odbył ponad 20)¹⁸. Konsultacje te miały na celu obronę integralności terytorialnej Ukrainy w powojennych granicach. Zresztą obie komisje odmówiły dalszego rozpatrywania roszczeń polskiej strony.

Pomimo braku w tym okresie stałej współpracy obu rządów i innych struktur emigracyjnych, spowodowanego „pojawieniem się polskich roszczeń o Galicję i Wołyn – jak mówi raport pełniącego obowiązki szefa Organu Wykonawczego (rządu) Spyrydona Dowhala – polskie czynniki oficjalne nie pomijały jednak okazji, by podkreślić swoje poparcie dla ukraińskich zmagania wolnościowych. Szef resortu w trakcie swego pobytu w USA utrzymywał kontakt z działającym w Waszyngtonie przedstawicielem polskiego ruchu emigracyjnego¹⁹. Ukraińskie czynniki rządowe

¹⁵ Prawdopodobnie chodzi o próbę pozyskania poparcia jednego z czołowych ówczesnych działaczy Partii Republikańskiej USA, rektora Uniwersytetu Pensylwanii Harolda Stassena.

¹⁶ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 14, k. 34.

¹⁷ Wypowiedź pełniącego obowiązki przewodniczącego Organu Wykonawczego Spyrydona Dowhala o działalności OW UNRady. Zob. *Tretia sesija Ukrajinskoji Nacionalnoji Rady (6–12 bereznia 1954 r.)* [w:] *Materijały i dokumenty. Na czużyni: Ukrajinske informacijne biuro*, b.m.w. 1954, s. 23.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, s. 25.

odnotowały również wyrazy współczucia wyrażone przez stronę polską z powodu śmierci Stepana Barana i prezydenta Andrija Liwyckiego. Oprócz tego polska sekcja Radia Wolna Europa zrealizowała cztery audycje o ugodzie perejasławskiej z 1654 r., przygotowane na podstawie ukraińskich materiałów publicystycznych²⁰.

Wkrótce odnowiono normalną współpracę z polskimi strukturami emigracyjnymi. Znaczenie tego kroku podkreślali ukraińscy urzędnicy. Na początku 1952 r. ukraińskie, polskie i węgierskie organizacje weteranów założyły w Paryżu Federację Byłych Żołnierzy Europy Środkowej i Wschodniej. W resorcie spraw wojskowych CP URL akcentowano, iż „znaleziono wspólny język z Polakami, którzy podpisali protokół zawierający zapis stwierdzający, że założyciele «uznają niezaprzeczalne prawo wszystkich narodów Europy Środkowej i Wschodniej do niezależności i prawdziwej suwerenności na ich etnicznych terytoriach»”²¹. Także we wspomnianym dokumencie „Ukraińska działalność zagraniczna – plan, potrzeby, możliwości” nadmieniono o tym, że po pozbyciu się „opieki” Kremla „z Polakami przyjdzie nam z dużymi trudnościami łagodzić nasz konflikt terytorialny i nie wiadomo, czy dojdziemy z nimi do jakiegoś porozumienia. Będzie to w największym stopniu zależało od tego, czy społeczeństwo polskie w kraju [Polsce – W.J.] będzie na tyle dojrzałe politycznie i realistyczne, że w obopólnym interesie – polskim i ukraińskim – uzna zasadę etniczną za podstawę rozgraniczenia terytorialnego pomiędzy Ukrainą i Polską, a mianowicie obecną linię Curzona z oddaniem Ukrainie także Łemkowszczyzny i ukraińskich części Chełmszczyzny i Podlasia”²².

Lata sześćdziesiąte nie przyniosły przełomu w stosunkach ukraińsko-polskich na emigracji. Od końca lat pięćdziesiątych nowo wybrany szef Organu Wykonawczego (rządu) Centrum Państwowego URL Mykoła Liwyckij uczestniczył w konsultacjach z polskimi strukturami na emigracji (Radą Jedności Narodowej) i przedstawicielami rządu prezydenta Augusta Zaleskiego. Zdaniem ukraińskich dyplomatów kontakty te przyczyniły się do powstania w 1966 r. Towarzystwa Polsko-Ukraińskiego w Londynie. Jednocześnie podkreślali oni, że rozpoczęte pod koniec lat pięćdziesiątych „rozmowy szefa OW z polskimi czynnikami emigracyjnymi nie przyniosły do tej pory rezultatów. Polacy powstrzymują się od bliższych stosunków politycznych z Ukraińcami prawdopodobnie z dwóch powodów: 1. Nadal nie chcą oficjalnie zrezygnować ze swoich roszczeń do zachodnich ziem ukraińskich; 2. Sądzą, że ich status prawny na arenie międzynarodowej (ze względu na to, że Polski nie włączono do ZSRS) jest korzystniejszy od statusu Ukrainy, dlatego ściślejsza współpraca z Ukraińcami na płaszczyźnie politycznej może im zaszkodzić”²³.

Analiza dokumentów Centrum Państwowego z lat siedemdziesiątych potwierdza impas w stosunkach między rządami emigracyjnymi. Nawet przeprowadzenie siódmej sesji UNRady w Londynie w grudniu 1972 r. nie przyniosło przełamania tej tendencji. Świadczą o tym pośrednio rezolucje siódmej oraz ósmej sesji emigracyjnego przedparlamentu URL. Na przykład w postanowieniach londyńskiej sesji przedparlamentu CP URL zawarto jedynie apel dotyczący „solidarności z ofiarami

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, s. 37.

²² CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 14, k. 5.

²³ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 372, k. 14v–15.

ostatnich polskich rozruchów robotniczych²⁴ oraz potrzeby „nawiązania kontaktów z tymi wszystkimi obcymi siłami i czynnikami, które działają przeciwko rosyjsko-sowieckiemu imperializmowi – niezależnie od ich ideologicznych czy ustrojowych założeń [...]”. Zalecono również „organom Centrum Państwowego działać w tym kierunku”²⁵. Z kolei w raportach i postanowieniach ósmej sesji (czerwiec 1979 r.) wspomniano tylko o potrzebie wzajemnej współpracy: „Ósma sesja zobowiązuje organy CP URL do kontynuowania akcji informacyjnej w rządach, politycznych i społeczno-obywatelskich kołach państw wolnego świata i podtrzymywania kontaktów i współpracy z emigracyjnymi rządami zniewolonych narodów”²⁶. Naturalnie, oprócz pewnych zastrzeżeń ideologicznych do zastoju we wzajemnych stosunkach przyczyniły się również problemy wewnętrzne i organizacyjne zarówno w polskim, jak i ukraińskim rządzie emigracyjnym.

Polsko-ukraińska deklaracja z 1979 r.

Jednak już po koniec listopada tego roku miał miejsce przełom we wzajemnych stosunkach na emigracji. Dwudziestego ósmego listopada 1979 r. została bowiem podpisana ukraińsko-polska deklaracja „na skutek pertraktacji i wymiany poglądów między Rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie a emigracyjnym Rządem Rzeczypospolitej Polskiej” – jak pisał „Biuletyn Ukraińskiego Biura Informacyjnego” (oficjalny organ CP URL)²⁷. Dokument ze strony ukraińskiej podpisali prezydent Mykoła Liwyćkyj, przewodniczący rządu Teofil Leontij i kierownik resortu spraw zagranicznych Jarosław Rudnyćkyj, natomiast z polskiej – prezydent Edward Raczyński, prezes Rady Ministrów Kazimierz Sabbat i wiceminister spraw zagranicznych Tadeusz Lasko²⁸. Podpisanie deklaracji było możliwe dzięki zmianie postawy strony polskiej, która zainicjowała ww. porozumienie albo przynajmniej zgodziła się na pertraktacje. Pośrednio świadczy o tym kilka faktów. Po pierwsze, do kierownictwa emigracyjnego weszli nowi gracze polityczni, którzy rozumieli wagę sojuszu polsko-ukraińskiego w walce z Kremlem. Po drugie, spotkanie i podpisanie porozumienia odbyło się nie w Monachium, lecz w Londynie, będącym siedzibą polskiego rządu emigracyjnego.

Dokument ten był jednak wynikiem woli politycznej obu państw, o czym świadczy jego treść: „Obie strony, po wymianie poglądów i omówieniu sytuacji międzynarodowej oraz sytuacji w ich krajach, zdecydowały się podpisać niniejszą Deklarację, która zawiera ich uzgodnione poglądy. [...] Dominacja Moskwy nad narodami europejskimi w granicach i poza granicami Związku Sowieckiego stawia te narody wobec wspólnego celu wyzwolenia z ucisku imperium sowieckiego, zagrażające-

²⁴ *Deklaracija Siomoji Sesiji Ukrajinskoji nacijnalnoji rady do ukrajinciw na Bat'kiwszczyni i w in-szych krajinach* [w:] *Ukrajinskyj parlamentaryzm na emihraciji. Derżawnyj centr UNR: dokumenty i materialy, 1920–1922*, uporządk W. Jabłoński, Kyjiw 2012, s. 650.

²⁵ *Rezoliuciji, uchwaleni Siomouju Sesijeju UNRady dnia 18-ho hrudnia 1972 roku* [w:] *Ukrajinskyj parlamentaryzm na emihraciji...*, s. 654.

²⁶ *Rezoliuciji 8-ji Sesiji UNRady* [w:] *Ukrajinskyj parlamentaryzm na emihraciji...*, s. 685.

²⁷ „Biuleteń Ukrajinskocho informacijnoho biuro”, 29 XI 1979.

²⁸ *Ekzylni urady UNR i Riczypospołytoji Pol'skoji pidpisały spil'nu Deklaraciju*, „Swoboda”, 7 XII 1979.

go ich rozwojowi i przyszłości”²⁹. W dalszej części podano, że w interesie Polski i Ukrainy leży wolność i niepodległość wszystkich europejskich narodów walczących z sowieckim kolonializmem. Dlatego też na terytoriach tych krajów zamiast sowieckiej dominacji powinny panować „solidarność i demokratyczna równość narodów – sprawiedliwość społeczna i poszanowanie praw narodu i jednostki”. Solidarność miałaby mieć charakter stały, ponieważ bez niej – w przekonaniu sygnatariuszy – nie można utrzymać wywalczonej wolności i niepodległości. Ponadto jest ona niezbędnym warunkiem stabilizacji politycznej w tej części Europy oraz jej stosunków ze światem zewnętrznym.

Na koniec podkreślono, że „w żywotnym interesie narodów polskiego i ukraińskiego, odwiecznie ze sobą sąsiadujących, a pozbawionych dziś wolności i niepodległego bytu, leży wywalczenie i trwałe zabezpieczenie państwowego bytu wolnej i niepodległej Polski i Ukrainy. Oba rządy uważają za pożądane utrzymanie wzajemnych kontaktów dla wzmocnienia współpracy”³⁰.

Deklaracja stała się tym dokumentem ramowym, który pozwalał rządowi emigracyjnemu na współpracę. Co charakterystyczne, nie poruszono w nim najbardziej drażliwej kwestii – granic Polski i Ukrainy. Jednak jej podpisanie było pierwszym krokiem do zbudowania dobrosąsiedzkich relacji. Mimo to – co było znamienne dla obu środowisk emigracyjnych – nawet tak ogólnikowy dokument co jakiś czas wywoływał kontrowersje wśród zarówno polskich, jak i ukraińskich polityków.

Polsko-ukraińska współpraca w drugiej połowie lat osiemdziesiątych – na początku lat dziewięćdziesiątych

W grudniu 1986 r. w polskiej prasie emigracyjnej pojawiło się oświadczenie ministra spraw zagranicznych Rządu RP na uchodźstwie Zygmunta Szkopiaka, który krytykował polskie środowiska polityczne za uznanie ówczesnych wschodnich granic Polski. Takie podejście uważał za szkodliwe i nalegał na trzymanie się ustaleń traktatu ryskiego z 1921 r.³¹ Oświadczenie to natychmiast zauważył Prowid ukraińskich nacjonalistów, którzy potępił rząd CP URL za to, iż „odpowiedzialne czynniki nie osądziły tego stanowiska polskich szowinistów i nie podały go do wiadomości społeczeństwa ukraińskiego”³². Dość ironicznie odniósł się do idei Zygmunta Szkopiaka Jerzy Targalski (ps. „Józef Darski”), który na łamach „Kultury” paryskiej pisał: „Jak dotychczas jednak nie słyhać, by w Warszawie ktokolwiek przejął się światłymi radami z Londynu”³³. W 1987 r. Targalski przebywał na emigracji we Francji, gdzie przede wszystkim prowadził na łamach paryskiej „Kultury” kronikę ukraińską, białoruską i litewską.

Wspomniane oświadczenie ministra Szkopiaka było niespodzianką dla ukraińskich czynników rządowych, aczkolwiek CP URL przyjął dość wyważoną postawę. Jak nadmienia się w jednym z listów do prezydenta Mykoły Liwyckiego³⁴, „będąc

²⁹ „Biuletén Ukrajinśkoho informacijnoho biuro”, 29 XI 1979.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Sprawozdanie z działalności rządu RP*, „Tydzień Polski”, 27 XII 1986.

³² CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1016, k. 10.

³³ J. Darski [J. Targalski], *Kronika ukraińska*, „Kultura” 1987, nr 3, s. 108.

³⁴ List – z dużym prawdopodobieństwem – autorstwa Mychajły Woskobijnyka.

w Kanadzie, rozmawiałem o tym [oświadczeniu Szkopiaka – W.J.] telefonicznie z prof. J[arosławem] Rudnyćkim, jako głównym «architektem» tego szeregu spotkań i deklaracji między CP URL i polskim rządem na uchodźstwie. Ku memu zdziwieniu nie był on o tym poinformowany i prosił mnie, bym przysłał mu kopię tekstu oświadczenia p. Z[ygmunta] Szkopiaka³⁵. Na posiedzeniu rządu w dniach 15–16 maja 1987 r. omówiono bieżące problemy w stosunkach polsko-ukraińskich, a szczególnie w relacji między URL i RP. Dyskusję prowadzono w oparciu o dokumenty przedłożone przez prezydenta Mykołę Liwyckiego i szefa rządu Jarosława Rudnyckiego. Powzięto wówczas decyzję dotyczącą niezmienności poparcia dla deklaracji z 1979 r. o współpracy obu rządów w walce przeciwko rosyjskiemu bolszewizmowi i o odzyskaniu niepodległości Ukrainy i Polski: „Przyjmując obecne granice między Polską a Ukrainą jako niezadowolające dla obu stron, rząd URL na emigracji stoi na stanowisku, że ich ostateczne rozstrzygnięcie będzie skutkiem pokojowych rozmów wolnych, suwerennych państw Ukrainy i Polski [...] oraz ratyfikacji tych granic przez ich wybrane w wolnych wyborach parlamenty na ojczystych ziemiach”³⁶. To stonowane oświadczenie było m.in. wynikiem nieco wcześniejszego wielostronnego międzyrządowego spotkania w Wiedniu 5 listopada 1986 r. w „sprawie zawieszenia wszystkich dyskusji terytorialnych między zniewolonymi przez Moskwę narodami Europy Środkowo-Wschodniej do czasu odzyskania przez nie całkowitej suwerenności narodowej”³⁷.

Umiarkowane stanowisko zajęło też wiele polskich i ukraińskich partii³⁸, które w marcu 1987 r. w Paryżu podpisały wspólne „Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej”. Dotyczyło ono ważnych kwestii odnoszących się do stosunków dwustronnych: współpracy politycznej i międzynarodowej, niezmienności granic i zagwarantowania praw mniejszości narodowych na Ukrainie i w Polsce. Podstawą dalszych względnie harmonijnych stosunków było uznanie współpracy między oboma narodami za konieczność życiową³⁹. Z tego względu sygnatariusze dokumentu akceptowali istniejące granice między PRL a USRS i wyrażali przekonanie, że przyszłe parlamenty niepodległych krajów je uprawomocnią. W tym celu postanowili zwalczać w swoich wspólnotach narodowych i działalności politycznej roszczenia terytorialne wysuwane w odniesieniu do partnerów. Gwarantując prawo mniejszości narodowych do swobodnego rozwoju, partie zobowiązały się do przeciwdziałania w swoich środowiskach (wówczas – emigracyjnych) wszelkim przejawom dyskryminacji zarówno przez państwo, jak i społeczeństwo. Strony wyraziły też aprobatę dla utworzenia w Polsce diecezji Ukraińskiego Kościoła Katolickiego⁴⁰ na czele z biskupem. Poparły żądania Ukraińców w Polsce – przymusowo wysiedlonych

³⁵ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1016, k. 24.

³⁶ *Ibidem*, k. 9.

³⁷ *Ibidem*. Równoległe z odbywającą się w Wiedniu Konferencją Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie politycy emigracyjni zwołali konferencję rządów emigracyjnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. W jej pracach brali udział szefowie rządów na uchodźstwie oraz poszczególnych ministerstw Ukrainy, Polski, Czechosłowacji, Jugosławii i innych krajów.

³⁸ Chodzi o Konfederację Ukraińskich Partii Politycznych i Organizacji (KUPPO) oraz dwie organizacje polskie: Liberalno-Demokratyczną Partię „Niepodległość” i Wolność–Sprawiedliwość–Niepodległość.

³⁹ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1016, k. 13.

⁴⁰ Oficjalna nazwa Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego w latach 1957–1991.

przez władzę komunistyczną – dotyczące powrotu na swoje historyczne ziemie, a także prawa Polaków na Ukrainie do własnego systemu oświaty i rozwoju narodowościowego. Wyraziły także przekonanie, że „tylko wspólna walka polityczna Polaków i Ukraińców oraz innych narodów Międzymorza może doprowadzić do odzyskania przez nie wolnych i niepodległych państw”⁴¹. Należy też zaznaczyć, że podobne wezwania dotyczące współpracy były również zawarte w ukraińsko-polsko-litewskiej deklaracji partyjnej⁴² z 14 marca 1987 r.⁴³

W kolejnych latach obie strony zapewniały się o niezmiennym oddaniu ideom wolności i dobrosąsiedztwa oraz postanowieniom deklaracji z 28 listopada 1979 r. Rząd polski w Londynie w listopadzie 1989 r. przygotował nawet projekt osobnej „jubileuszowej” deklaracji, jednak prace nad tą koncepcją zatrzymały się na początkowym etapie⁴⁴. Swoją ocenę tego dokumentu w gazecie „Swoboda” przedstawił jeden z najgorliwszych zwolenników ukraińsko-polskiej współpracy na szczeblu rządowym premier Jarosław Rudnyćkyj. Uważał on, że znamienne były zdarzenia na zjeździe delegatów Rządu RP na Uchodźstwie w Fawley Court we wrześniu 1988 r., kiedy część uczestników tego przedsięwzięcia poruszyła kwestię Małopolski Wschodniej: „W odpowiedzi na to minister spraw zagranicznych RP prof. Z[ygmunt] Szkopiak wyraźnie podkreślił, że rząd RP przestrzega nie tylko deklaracji z 1979 r., ale też umowy wiedeńskiej z 1986 r. To samo powtarzał kilkakrotnie śp. prezydent K[azimierz] Sabbat, szczególnie podczas naszego ostatniego spotkania 30 września 1988 r. w Londynie”⁴⁵.

Jednak co jakiś czas relacje między rządami emigracyjnymi stawały się zakładnikiem polskich wewnętrznych utarczek politycznych. Na przykład cztery dni po tym, jak minister spraw zagranicznych RP Krzysztof Skubiszewski na konferencji prasowej w Londynie 10 maja 1990 r. oświadczył o braku roszczeń co do granic wschodnich, minister Szkopiak nagłośnił stanowisko rządu emigracyjnego. Szczególnie uwypuklił w nim kwestie paktu Ribbentrop–Mołotow, decyzji konferencji jałtańskiej i ważności granic Polski zgodnie z traktatem ryskim. W zakończeniu podkreślił, że wszelkie ustalenia w sprawie zmiany granic będą ważne jedynie po podjęciu decyzji przez wolne i suwerenne parlamenty Polski i Ukrainy⁴⁶. Niemal natychmiast po tych oświadczeniach, 11 czerwca 1990 r., prezydent CP URL Mykoła Pławiuk udał się z grzecznościową wizytą do Londynu, gdzie spotkał się z prezydentem Ryszardem Kaczorowskim, premierem Edwardem Szczepanikiem i ministrem informacji Walerym Choroszewskim. Minister spraw zagranicznych na spotkaniu nie był obecny, ponieważ – zgodnie z oficjalną informacją – przebywał poza Anglią. Strony zadeklarowały niezmiennie poparcie dla ustaleń deklaracji z 1979 r. i wyraziły przekonanie o dalszym rozwoju stosunków ukraińsko-polskich⁴⁷.

⁴¹ *Ibidem*, k. 18.

⁴² Deklarację podpisały KUPPO, Liberalno-Demokratyczna Partia „Niepodległość” i Najwyższy Komitet Wyzwolenia Litwy (lit. Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas, VLIKAS).

⁴³ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1016, k. 14.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 35.

⁴⁵ J. Rudnyćkyj, *U desiatylittia ukrajinsko-polskoji deklaraciji*, „Swoboda”, 14 XII 1989.

⁴⁶ *Stanowisko Rządu RP na Uchodźstwie w sprawie polskich Ziemi Wschodnich*, „Tydzień Polski”, 19 V 1990.

⁴⁷ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1016, k. 40.

Brak oficjalnego sprostowania oświadczenia z 14 maja 1990 r. zmusił prezydenta CP URL Mykołę Pławiuka do wystosowania listu do prezydenta RP na uchodźstwie Ryszarda Kaczorowskiego. Pławiuk powoływał się na wcześniejsze ustalenia odnoszące się do poszanowania praw mniejszości. Ponadto akcentował fakt, iż CP URL na wychodźstwie nie uznaje traktatu ryskiego, „który w swoich następstwach był tragiczny nie tylko dla Ukrainy w 1921 r., ale też dla Polski. Zrozumieli to patrioci obu naszych narodów, którzy stanęli na stanowisku, że współczesne granice między Polską a Ukrainą nie są przeszkodą dla polsko-ukraińskiej współpracy. Podobne stanowisko zajmuje również obecny rząd polski w Warszawie. W takiej intencji została podpisana ponad 10 lat temu Deklaracja ośrodków emigracyjnych Polski i Ukrainy”⁴⁸. Prezydent Pławiuk zwracał następnie uwagę, że chęć powrotu do granic z 1921 r. jest nie tylko nierealna we współczesnym świecie, lecz także może doprowadzić do wznowienia działalności tych polskich sił politycznych, które wołały konflikty i utarczki z Ukraińcami, jak też odrzucały szansę równoprawnej współpracy. Reasumując, namawiał on prezydenta Kaczorowskiego do wpłynięcia na polski rząd, by powrócił do bardziej koncyliacyjnej postawy. W celu odnowienia dialogu z roboczą wizytą do Londynu wybrał się szef rządu URL na emigracji Iwan Samijlenko. Do tego momentu ukraińskie czynniki rządowe zobowiązały się do niewyłaszczania publicznych komentarzy w tej sprawie⁴⁹.

W odpowiedzi z 8 grudnia 1990 r. prezydent Kaczorowski nie odniósł się bezpośrednio do kwestii traktatu ryskiego, ale kolejny raz zapewnił swojego ukraińskiego odpowiednika o poparciu dla postanowień deklaracji z 1979 r. i nienaruszalności granic do czasu decyzji przyszłych niezależnych parlamentów obu krajów⁵⁰. Te same gwarancje wybrzmiały też podczas spotkania przedstawicieli Rządu RP na Uchodźstwie z Iwanem Samijlenką w Londynie 16 listopada 1990 r.⁵¹

Jednak wtedy miało to już tylko symboliczne znaczenie. Miesiąc później – po nieco ponad pięćdziesięcioletnim wygnaniu – polski rząd na emigracji przekazał 18 grudnia 1990 r. w Warszawie insygnia władzy prezydentowi elektowi Lechowi Wałęsie. CP URL złożył gratulacje narodowi polskiemu z okazji tego historycznego wydarzenia⁵². Tym samym dobiegły końca stosunki rządów Polski i Ukrainy na emigracji. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej zakończyło swoją działalność 22 sierpnia 1992 r. w Kijowie – w pierwszą rocznicę odnowienia niepodległości Ukrainy.

Podsumowanie

Po II wojnie światowej sytuacja rządów emigracyjnych Polski i Ukrainy uległa kardynalnej zmianie. Rząd polski w Londynie stracił poparcie wczorajszych sojuszników, którzy zgodzili się na stalinowskie propozycje dotyczące stref wpływów w Europie. Natomiast rządowi URL na wychodźstwie udało się przekonać ukraińskie siły politycz-

⁴⁸ *Ibidem*, k. 42.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 43.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 60–61.

⁵¹ *Ibidem*, k. 55.

⁵² *Podoroż Holowy Uriadu UNR do Jewropy*, „Swoboda”, 17 I 1991.

ne o konieczności zjednoczenia się na fundamencie Centrum Państwowego URL na emigracji. W 1948 r. dokonała się reorganizacja CP URL z udziałem niemal wszystkich najważniejszych graczy politycznych.

W ciągu kolejnych trzech dziesięcioleci oba emigracyjne rządy, chociaż przyjmowały wobec siebie postawę neutralną, praktycznie nie komunikowały się ze sobą. W tym okresie odnotowano również zmniejszenie wpływu rządów emigracyjnych na życie społeczeństw: polskiego od 1954 r., a ukraińskiego od drugiej połowy 1960 r. do pierwszej połowy 1980 r. Jednocześnie ukraiński rząd emigracyjny dość energicznie reagował w przestrzeni publicznej oraz w pertraktacjach z oficjalnymi przedstawicielami rządów trzecich na zmiany lub plany odnoszące się do polsko-ukraińskich granic.

Istotny przełom w stosunkach między polskim a ukraińskim rządem na emigracji dokonał się w listopadzie 1979 r., kiedy podpisano ukraińsko-polską deklarację. W tym ramowym dokumencie wezwano do solidarności w walce ze wspólnym wrogiem – Związkiem Sowieckim i odłożenie wszystkich kwestii spornych do czasu, kiedy oba kraje odbudują własną niepodległość. Deklaracja stała się punktem wyjścia umożliwiającym znajdowanie porozumienia i przewycięzanie sporów w niełatwych polsko-ukraińskich relacjach.

W latach osiemdziesiątych XX w. kwestia granic co jakiś czas stawała się przyczyną napięć. Ukraiński rząd podkreślał „niezadowolenie obu stron” z istniejących granic, jednak był skłonny je uznać. Polski rząd nalegał z kolei na przebieg granicy z lat 1921–1939 i stał na stanowisku, że mogą go zmienić tylko parlamenty nowych niepodległych państw: Polski i Ukrainy. Warto dodać, że Rząd RP na uchodźstwie nie zgadzał się w tej kwestii z pierwszym pokomunistycznym rządem polskim, który uznawał powojenne granice w Europie. Oświadczenia emigracyjnego gabinetu Edwarda Szczepanika powodowały sprzeciw nie tylko strony ukraińskiej, lecz także polskich środowisk politycznych. Mimo to nie zmienił on swego stanowiska aż do momentu zakończenia działalności w grudniu 1990 r.

Oczywiście nie jest możliwe wszechstronne omówienie w krótkim artykule całej złożoności stosunków polsko-ukraińskich i polityki Centrum Państwowego URL na uchodźstwie w okresie powojennym. Ze względu na duże znaczenie polsko-ukraińskich relacji powstaje konieczność dalszych badań tego zagadnienia.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Centralnyj derżawnyj archiw wyszczych orhaniv władzy ta upravlinnia Ukrainy (Centralne Archiwum Państwowe Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy)
f. 5235, op. 1, spr. 147; f. 5235, op. 1, spr. 372; f. 5235, op. 1, spr. 1016.

Źródła publikowane

Tretia sesija Ukrajinskoji Nacionalnoji Rady (6–12 bereznia 1954 r.) [w:] *Materijaly i dokumenty. Na czużyni: Ukrajinske informacijne biuro*, b.m.w. 1954.

Ukrajinskyj parlamentaryzm na emihraciji. Derżawnyj centr UNR: dokumenty i materijaly, 1920–1922, uporiadnyk W. Jabłonskyj, Kyjiw 2012.

Prasa

„Biuletėn Ukrajinśkoho informacijnoho biuro”, 29 XI 1979.

Opracowania

- Bohusławski O., *Presa miżwojennoji politycznoji emihraciji i borot'ba za nezależnist' Ukrainy: istorycznij szlach, doswid, dyskusji*, Zaporizżia 2008.
- Bruski J., *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*, Kraków 2010.
- Bruski J., *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Kraków 2000.
- Darski J. [Targalski J.], *Kronika ukraińska*, „Kultura” 1987, nr 3.
- Ekzylni uriady UNR i Riczypospołytoji Pol'skoji pidpisały spil'nu Deklaraciju*, „Swoboda”, 7 XII 1979.
- Jabłoński W., *Derżawnyj centr UNR w ekzyli: ideji, borot'ba, tradycja (1921–1992 roky)*, Kyjiw 2020.
- Jabłoński W., *Dijałnist' uriadu DC UNR w ekzyli w Lizi Nacij (1920-ti – poczatok 1930-ch rr.)*, „Wisnyk Czerkaśkoho Uniwersytetu” (serija „Istoryczni nauky”) 2020, nr 2.
- Jabłoński W., *Ideja sobornosti w suspilno-politycznij dijałnosti derżawnoho centru UNR u 1920–1930 rr.*, „Jewropejski istoryczni studiji” 2020, wyp. 17, <http://eustudies.history.knu.ua/volume-17/https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.17> (dostęp 10 XI 2022 r.).
- Kolańczuk A., *Żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920–1924)* [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka, Toruń 1997.
- Komar W., *Koncepcija prometejizmu w polityci Polśczy (1921–1939 rr.)*, Iwano-Frankiwśk 2011.
- Krajut' ukrajinski zemli*, „Swoboda”, 26 V 1951.
- Krupyna W., *Radiańsko-polśkyj obmin terytorijamy*, <https://www.jnsm.com.ua/h/0215T/> (dostęp 10 XI 2022 r.).
- Moskwa i Warszawa znouwu torhujut' ukrajinskymy zemlamy*, „Swoboda”, 24 V 1951.
- Nemyron N., *Zmina kordoniw Ukrainy i Polśczy*, „Swoboda”, 9 VI 1951.
- Piskun W., *Politycznyj wybir ukrajinskoji emihraciji (20-ti roky XX stolittia): monohrafija*, Kyjiw 2006.
- Pisuliński J., *Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w polskiej polityce zagranicznej po 1926 r.*, „Istorycznyj archiw. Naukowi studiji” 2010, wyp. 5.
- Pisuliński J., *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Toruń 2013.
- Podrobyci moskowsko-polśkoji torhiwli ukrajinskymy zemlamy*, „Swoboda”, 12 VI 1951.
- Potocki R., *Ukraińskie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939)*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1996, t. 3.
- Rudnycki J., *U desiatylittia ukrajinsko-polśkoji deklaraciji*, „Swoboda”, 14 XII 1989.
- Sidak W.S., Wronśka T.W., *Specsłużba derżawy bez terytoriji: liudy, podiji, fakty (Wijśkowa rozwidka ta kontrrozwidka DC UNR w ekzyli 1926–1936 rr.)*, Kyjiw 2003.
- Sprawozdanie z działalności rządu RP*, „Tydzień Polski”, 27 XII 1986.
- Sribniak W.S., *„Wijśkowa dijał'nist' uriadu UNR w ekzyli (1921–1923 rr.)”*, praca doktorska obroniona na Kijowskim Uniwersytecie Narodowym im. Tarasa Szewczenki, Kyjiw 1995.

Stanowisko Rządu RP na uchodźstwie w sprawie polskich ziem wschodnich, „Tydzień Polski”, 19 V 1990.

Troszczyński W., *Miżwojenna ukraińska emigracja w Europie jak historyczne i społeczno-polityczne zjawisko*, red. W. Jewtuch, Kyjów 1944.

Wisniewska E., *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2004.

Wisniewska E., *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*, Toruń 2000.

STRESZCZENIE

Po 1945 r. sytuacja władz emigracyjnych Polski i Ukrainy uległa kardynalnej zmianie. Rząd RP w Londynie stracił poparcie wczorajszych sojuszników, którzy zgodzili się na stalinowskie propozycje dotyczące stref wpływów w Europie. Natomiast rządowi URL na wygnaniu udało się przekonać ukraińskie siły polityczne o konieczności zjednoczenia się na fundamencie Centrum Państwowego URL na emigracji. Głównym problemem dwustronnych stosunków między tymi rządami była kwestia granicy między Polską a Ukraińską SRS, która została ustanowiona po II wojnie światowej przez zwycięskie kraje. Zagadnienie to przez długi czas uniemożliwiało nawiązanie oficjalnych i sojuszniczych stosunków. Sytuacja zmieniła się po podpisaniu dwustronnego porozumienia między rządami emigracyjnymi w latach siedemdziesiątych. Osiągnięty kompromis był jednym z czynników budowania dobrosąsiedzkich stosunków między obydwojoma krajami po przywróceniu niepodległości Ukrainy w 1991 r.

Słowa kluczowe: Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wygnaniu, CP URL, granica polsko-ukraińska, stosunki międzynarodowe, rząd RP na emigracji.

ABSTRACT

After 1945, the situation of the Polish and Ukrainian authorities in exile underwent a fundamental change. The Polish government in London lost the support of yesterday's allies, who had agreed to Stalin's proposals regarding spheres of influence in Europe. In contrast, the UPR government in exile succeeded in convincing Ukrainian political forces of the need to unite on the foundation of the UPR State Centre in exile. The main problem of bilateral relations between these governments was the issue of the border between Poland and the Ukrainian SSR, which was established after World War II by the victorious countries. This issue prevented the establishment of official and friendly relations for a long time. The situation changed after the signing of a bilateral agreement between the governments in exile in the 1970s. The compromise reached was one of the factors in building good neighbourly relations between the two countries after the restoration of Ukraine's independence in 1991.

Keywords: State Centre of the Ukrainian People's Republic in exile, SC UPR, Polish-Ukrainian border, international relations, Polish government in exile.